

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 004.087+050, 94(477)

О.В.Жданович *

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ» – ДЕСЯТЬ РОКІВ У МЕРЕЖІ

Висвітлюється історія виникнення та розвитку електронної версії «Українського історичного журналу» на порталі Інституту історії України НАНУ. Розглядаються питання структурування даних, пов'язані з періодичними й серійними виданнями. Визначаються пріоритетні напрями еволюції системи в контексті розширення блоку наукометричних характеристик.

Ключові слова: «Український історичний журнал», бази даних, електронні ресурси мережі Інтернет, наукометричні системи.

2013-й рік – ювілейний. Ось уже десять років, як у Мережі функціонує електронна версія «Українського історичного журналу»¹. Саме з її створенням і розпочалась історія розвитку мультипортальної системи управління контентом електронних періодичних та серійних видань Інституту історії України Національної академії наук України. Нині вона об'єднує близько тридцяти назв часописів і щорічників (див. ілюстр.1).

Загальна кількість записів у базі статей порталу – понад 20 тис., серед них більше 14,6 тис. належать «УІЖ». Із близько 6,4 тис. повнотекстових версій статей у форматі pdf третину становлять матеріали «Українського історичного журналу» (повні версії, із деякими лакунами, представлено починаючи з 1991 р.).

** Жданович Олексій Вікторович – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів*

E-mail: zdan@bk.ru

¹ На сьогодні часопис, представлений у вільному доступі онлайн, індексується науковою базою Торонтського університету (Slavic Humanities Index, <http://www.slavus.ca/index.html>), комерційною базою East View Information Service (<http://www.eastview.com/russian/online/periodicals/product.asp?sku=P17215&Ukrains'kyi/istorychnyi/zhurnal/Kiev/Ukraine/English/Russian/Ukrainian/>). Числа журналу за останні роки готуються для включення в наукометричні бази: CEJSH (Central European Journal of Social Sciences and Humanities, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/search/article.action?cid=06e7d96b-106a-45a0-9a7f-b5ab65961d17>), CEEOL (Central and Eastern European Online Library, <http://www.ceeol.com/>), РИНЦ (Российский индекс научного цитирования, http://elibrary.ru/project_risc.asp) та ін.

[illegible]

Ілюстр.1
Періодичні та серійні видання на порталі Інституту
історії України НАНУ (скріншот)

9354 - Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. — Вип. 20 / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 2011. — 342 с.

9535 - Очеретянок В.І. Загрована думка. - К.: Рідний край, 2000. —150 с.

9407 - Український історичний журнал. — 2011. — Вип. 5. (№500). — 240 с.

9377 - Денисенко Г. Г. Военна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини / Відп. ред. В. Горбик. НАН України. Інститут історії України. - К.: Інститут історії України, 2011. — 289 с.

9285 - Бикова Т. Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.) / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 2011. — 247 с.

9896 - Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В. А. Смілий (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, Р. Я. Пиріг, О. П. Рент, О. С. Рубльов, В. Ф. Соладатенко, Ю. І. Терещенко. НАН України. Інститут історії України. — К.: НВП «Видавництво „Наукова думка“ НАН України», 2011. — Кн. 1. — 390 с.

8955 - Вирийський Д. Річнопосполитська історіографія України (XV - середина XVII ст.) / НАН України. Інститут історії України. — У 2-х ч. - К.: Інститут історії України, 2008. - Ч. 1. - 502 с. Див. також частину 2.

8929 - Скрижинська М. В. Древнегреческие праздники в Элладе и Северном Причерноморье / НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 2009. — 266 с.

8741 - Устименко В. М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.) / НАН України. Інститут історії України. - К.: Інститут історії України, 2010. - 144 с.

8623 - Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.) / НАН України. Інститут історії України. — К.: Рідний край, 2000. — 616 с.

8290 - Котляре М. Ф. Духовний світ літописання / НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 2011. — 338 с.

7996 - RUTHENICA. Алымахань середньовічної історії та археології Східної Європи / НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 2010. - Том IX. — 234 с.

7844 - З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КГБ / НАН України. Інститут історії України. Служба безпеки України; Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. — № 1 (36). — Х.: Права людини, 2011. — 416 с.

7481 - Український історичний журнал. — 2011. — Вип. 1. (№496). — 243 с.

7477 - Український історичний журнал. — 2012. — Вип. 1. (№502). — 240 с.

7290 - Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). — К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. — 648 с.

7158 - Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / Ред. кол.: В. А. Смілий (голова), Г. В. Боряк, Ю. А. Левченко, В. М. Литвин, О. С. Лисенко (відп. ред.), О. О. Шенченко, О. П. Рент, П. Т. Тронько; Рецензенти: О. С. Рубльов, В. Ф. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. - К.: НВП «Видавництво „Наукова думка“ НАН України», 2011. — Кн. 2. — 943 с.

Ілюстр.2
«Український історичний журнал» у рейтингу повнотекстових публікацій порталу Інституту історії України НАНУ за кількістю завантажень (скріншот станом на 5 лютого 2013 р.).

² Див., напр.: *Luparenko L.A.* Use of electronic open access journal systems for release of research educational edition: software comparative analysis [Электронный ресурс]: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/573>

лише кілька десятків номерів «УІЖ» за 2000–2002 рр. Статті зберігались у форматі pdf і доступ до них був відкритий. Жодних систем пошуку матеріалів не існувало. Із розвитком порталу в його структурі з'явилася ще низка журналів і серійних видань, кожен з яких існував автономно, являючи собою копію web-сторінки «Українського історичного журналу».

Істотні зміни відбулися з відкриттям нової версії порталу в 2011–2012 рр., в основу розробки якої було покладено зв'язку php-MySQL. Бібліографічна інформація про статті (автор, назва, в окремих випадках анотація) відтоді зберігаються в базі даних, кожен запис має поле з посиланням на повну електронну версію. Відповідно до цього було реалізовано пошук за автором і назвою статті. Оновлення бази відбувалося за допомогою загальнодоступних менеджерів phpMyAdmin та EMC MySQL Manager. Зростання обсягів розміщуваних на порталі матеріалів (у його структурі поряд з електронною бібліотекою, представленою не тільки періодикою, функціонують ще енциклопедичний, біо-бібліографічний, хронологічний блоки, блок новин тематичних проєктів, каталог ресурсів тощо) призвело до потреби спрощення доступу до оновлення й редагування матеріалів. Результатом цього стала поява системи управління контентом. Широке застосування механізму, пов'язаного з тематичним сортуванням, також впроваджувалося за допомогою тематичного покажчика «УІЖ», класифікацію якого було покладено в основу бази.

Зараз активно відбувається розширення бібліографічного блоку «Українського історичного журналу» та інших періодичних видань. Окрім того, розробляються схеми комплексного підключення до структури цієї бази даних із системи «Ірбіс» щодо нових видань наукової бібліотеки Інституту історії України НАНУ, починаючи з 2003 р.

Онлайнова електронна бібліотека видань історичної тематики, головну частину якої становлять публікації Інституту історії України, є найбільш значним і динамічним напрямом розвитку порталу. Основою електронної бібліотеки став сектор, що містить бібліографічну інформацію про pdf-статті «УІЖ» із відповідними посиланнями на web-ресурси. Цю інформацію з часом було доповнено записами, в яких містилися дані про статті деяких серійних видань і збірників, а також розділами з монографій і колективних праць, що мали електронні версії.

Особливістю розвитку бази можна назвати тенденцію до її універсалізації. Вона полягає в еволюції від суто технічного засобу забезпечення зв'язку інформації про автора й назву статті з відповідними pdf-документами до комплексної системи, що дозволяє виконувати тематичний пошук за темами, пов'язаними з історією України на рівні статей, розділів монографій і колективних праць.

Тематичний покажчик – це окрема та складна тема, глибока розробка якої, на наш погляд, можлива тільки за умови залучення широкого кола фахівців із різних періодів вітчизняної минувшини. На даному етапі тематичний покажчик містить три рівня ієрархії, лише верхній має закінчений формат і використовується в розширеному пошуку. В основу схеми було вирішено покласти не верхній об'єкт ієрархії – журнал, а найменшу одиницю – статтю, при

цьому агрегувавши до неї інформацію про номер, до якого вона належить, а також дані про сам журнал:

На рівні користувача об'єкти і журнал перестають існувати самостійно. Отримати всі статті конкретного номера можна лише при зверненні до бази статей, зазначивши пошукові дані видання (назву, рік, число), яке цікавить користувача. Загальна інформація про журнал у такому випадку генерується шляхом виклику на запит щодо конкретної статті; організація списку всіх доступних номерів вказаного журналу відбувається всякий раз при появі статті з даного номера, що постійно зберігаються в окремій таблиці. Таким чином, будь-яка інформація, так само, як і будь-яка додаткова функціональність, формуються винятково навколо статті. Перевагою такої системи є простота сприйняття всього масиву даних, пов'язаних із періодичними та серійними виданнями. Необхідно зазначити, що традиційна схема також залишається доступною і не зазнаватиме змін.

Наступним важливим сервісом стала можливість отримання посилань на згадані в текстах статті, повні версії яких доступні в базі даних, а також організація на основі цих даних індексів цитування. У такому випадку всі знайдені посилання виносяться в окремий сектор. Кожна подія організації такого посилання обов'язково перевіряється, оскільки тексти статей для аналізу зазвичай виходять у результаті автоматичного перетворення з формату pdf, і тут можливі помилки. Перевірка важлива ще й тому, що наявність посилань має двосторонній характер: у запис, котрий містить статтю, визначену модератором як ту, що її цитують у тексті та яка наявна в базі, також додається унікальний ідентифікатор статті, фактично прототип індексу цитування.

Стаття	Номер	Журнал	Посилання на цитовані статті, доступні в базі даних	Посилання в інших статтях, доступних у базі даних, на цю статтю
--------	-------	--------	---	---

Розрахунок самого індексу цитування потребує більш масштабного осягнення матеріалів, можливо, тіснішої взаємодії з аналогічними ресурсами, і в межах даного проекту з обсягом у 20 тис. статей навряд чи може розцінюватись як об'єктивний. Інтеграція з біобібліографічним блоком (за наявності інформації про автора в базі до відповідної статті організовується гіперпосилання) забезпечується даними про професійний рівень дослідника.

Цінність наукової інформації визначається передусім її достовірністю та об'єктивністю. Для орієнтації у величезних обсягах накопичених людством відомостей існують чіткі критерії визначення історичного джерела. Мінливе інформаційне середовище вносить у сучасну інтерпретацію поняття «джерело» свої корективи. Будь-який користувач Інтернет, який цікавиться історією, сьогодні може легко знайти чималу кількість сайтів наукових організацій, університетів, бібліотек і приватних осіб, що забезпечують можливість доступу до оцифрованих історичних документів, електронних текстів, баз даних та інших різновидів історичної інформації. Головними питаннями, які виникають у цьому випадку, є

ступінь довіри до одержуваної інформації, визначення її походження й методологія застосування таких даних у науковій роботі: правила цитування, дотримання авторського права й т.п. І хоча будь-який документ, розміщений у Мережі, є електронною публікацією, кожна web-сторінка є електронним виданням, а її автор – видавцем, слід усе ж таки розподіляти ресурси на ті, котрі заслуговують на довіру, та решту (аматорські, компілятивні або недостовірні дані).

Історики змушені застосовувати універсальні інструменти, розроблені для інших сфер діяльності, і лише потім адаптовані до вимог науки. Однак традиційна історична наука виробила спеціальний інструмент, що дозволяє запобігти проникненню в неї наперед помилкових або неперевіраних відомостей. Ним є науковий апарат – інститут посилань на джерела інформації. Ми можемо констатувати: на сьогоднішній день лише деякі ресурси Всесвітньої мережі, що містять історичну інформацію, дають посилання на джерела. Це викликає як непристосованість існуючого програмного забезпечення, так і певною нормативно-правовою невизначеністю в питаннях щодо наукового апарату.

Для дослідника, котрий працює з давньоруськими літописами, недостатньо мати у своєму розпорядженні текст видання, в якому вони опубліковані. Для нього й електронне видання, нехай навіть із нумерацією сторінок для можливого посилання, буде недостатнім. Йому необхідно працювати з оригіналами текстів. Однак якщо метою звернення до електронного видання є лише ознайомлення з текстом (це важливо в першу чергу для студентів, що вивчають хрестоматійні тексти на семінарських заняттях), то тут немає необхідності в організації тотального співвідношення електронного тексту з його рукописним і/або книжковим джерелом.

Найбільш результативним є пошук на спеціалізованих історичних порталах із чітко визначеною тематикою. Одним із таких ресурсів, що розвиваються найбільш інтенсивно, стали електронні періодичні видання. Першими в Мережі почали з'являтися публікації окремих текстів – переважно статей дискусійного характеру. Наступним етапом стала поява електронних видань, що було обумовлено, зокрема, організацією сайтів газет та видавництв.

Із середини 1990-х рр. випуск електронних історичних журналів набуває особливої актуальності. Це пояснюється передусім можливістю забезпечити доступ якнайширшого кола читачів до часописів із мінімальними друкованими накладом (а то й зовсім без них) і, відповідно, мінімальними витратами. Одним із перших таких журналів став проект «Международного исторического журнала» (<http://history.machaon.ru/>; публікацію розпочато 1996 р. у Воронезькому університеті за редакцією В.Беседіна).

Наприкінці 1990-х рр. з'явилася велика кількість електронних історичних журналів. Більшість таких ресурсів не отримали подальшого розвитку. Однак низка проектів, розпочатих істориками-професіоналами, зарекомендували себе як серйозні й корисні видання, проте успішно існувати в той час вони могли лише за підтримки спонсорів. Так, ресурс згаданого вище «Международного исторического журнала» було створено за підтримкою Інституту «Відкрите суспільство» (Фонд Дж.Сороса). Обсяг окремих його чисел (у перерахунку на традиційні книжкові параметри) сягав майже 300 стор.

Основні рубрики – «Історіографія», «Нові архівні матеріали», «Історичні персоналії», «Аналітичні дослідження в історичній науці» – містили статті, рецензії та інтерв'ю з проблем внутрішньої та зовнішньої політики країн Східної Європи, історії церкви, спеціальних історичних дисциплін. Із початку 1999 до кінця 2002 рр. вийшло двадцять номерів, але 2003 р. нові випуски не з'являлися, а згодом ресурс узагалі зник.

Як це не парадоксально, аудиторія електронних видань є певною мірою обмеженою, і вони мають шанс перетворитися на пастку для тих авторів, хто довірив їм свої наукові праці. Багато електронних журналів, що з'явилися в Інтернет у країнах СНД наприкінці 1990 – на початку 2000-х рр., були представлені лише одним або кількома випусками (наприклад, російські часописи «Полигон», <http://weapon.df.ru>; «Сахалинский исторический журнал», <http://www.sakhalin.ru/Region/History/>). Відсутність інтересу до таких періодичних видань багато у чому пов'язана зі специфікою історичної науки, важливими критеріями якої є цитування та можливість посилання на джерело, а загалом традиційно консервативні історики завжди з осторогою ставилися до посилань на електронне джерело.

Суттєвою проблемою була відсутність чіткої межі між розміщеними у Всесвітній мережі науковими та популярними історичними журналами. У традиційному періодичному виданні склад редколегії, видавець, навіть назва часопису можуть дати уявлення про його наукову інформативність та рівень. Довгий час «науковими» називали аматорські електронні журнали. Особливо часто зустрічалися інтернет-видання, присвячені спеціальним історичним дисциплінам, які завжди викликають найбільший інтерес серед колекціонерів – у сфері археології, нумізматики, фалеристики, зброезнавства й т.п. Копії історичних документів, розміщені в текстах статей таких «журналів», як правило, не мали посилань на архівні справи. У деяких під виглядом статей розміщувалися відскановані републікації з наукової літератури без посилання на джерело.

Зрозуміло, що без підтримки наукових або освітніх установ навряд чи можливе виникнення і функціонування життєздатного професійного електронного історичного журналу. Більшість таких проектів переставала існувати, як тільки згасав ентузіазм організаторів або припинялася спонсорська підтримка.

Показовим щодо формату створення став заснований 1998 р. інтернет-проект міжгалузевого журналу «Исследовано в России», який узагалі не мав паперової версії (<http://zhurnal.ape.relarn.ru/>; видавець – Московський фізико-технічний інститут). Журнальні матеріали переносяться на компакт-диски, які зберігаються в інформреєстрі. Журнал приймав до публікації наукові статті з усіх галузей гуманітарних і природничих наук; він свідомо не вміщував матеріали з альтернативних наук – астрології, парапсихології тощо. Доступ до журналу безкоштовний для користувачів, автори не отримують гонорарів. Статті, що надходять, повинні мати рекомендацію двох докторів наук, відомих фахівців із даної тематики. Проект існує й досі, а головні принципи залучення матеріалів стали основою формування вимог до наукових фахових журналів мережі Інтернет, котрі не мають паперових версій. Специфікою даного ресурсу є відсутність будь-якого тематичного поділу статей, складність пошуку та орієнтації в матеріалах, зрештою невелика кількість статей на історичну тематику.

Значно перспективніше виглядають друковані журнали, які мають ядро авторського колективу та вузьку фахову спрямованість. Створення інтернет-версії традиційного часопису долає обмеження доступу (малий тираж, система поширення), а потенційна кількість читачів електронної версії (т.зв. віртуальний наклад) може обчислюватися сотнями тисяч користувачів з усього світу. Особливо слід відзначити можливість розвитку журналів, що мають паперові версії, не тільки шляхом створення електронних варіантів номерів, але й за рахунок розміщення статей із попередніх випусків. Відповідно до означених критеріїв, заснований 1957 р. фаховий «Український історичний журнал» мав неабиякий потенціал розвитку, що й створило належні передумови для формування його онлайнової версії.

Від січня 2002 до грудня 2005 рр. в Інституті історії України НАНУ функціонувала робоча група з наукової інформації суспільних наук, до складу якої був залучений і автор цієї статті. Перше завдання, покладене на групу, – розробка концепції та створення сайту Інституту історії України, ядром якого мала стати електронна версія «УІЖ». Виникла необхідність вирішувати питання, пов'язані з вибором кодування й формату розміщуваних текстів і зображень, розробкою системи класифікації матеріалів, визначенням рівня доступу до статей. Їх вирішення вимагало вивчення досвіду розробки сайтів на історичну тематику, загальних праць, присвячених створенню інтернет-ресурсів.

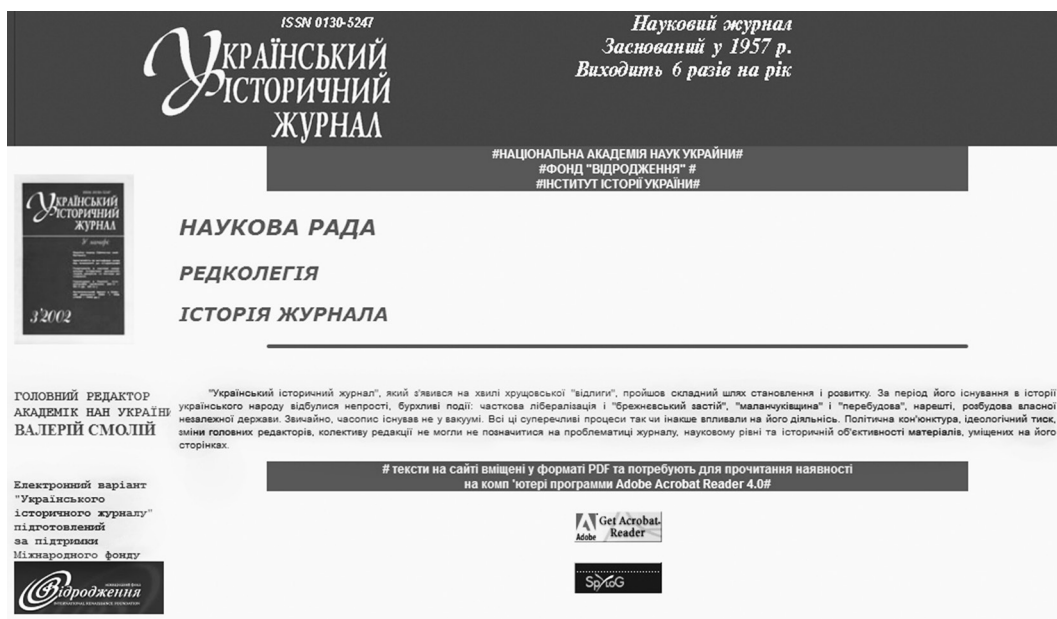
Під час роботи над електронною версією одним із завдань був вибір формату розміщуваних статей. Це мало принципове значення й багато у чому визначало напрям подальшого розвитку ресурсу. Незважаючи на те, що досвід використання інформації з Всесвітньої мережі в наукових дослідженнях був незначним, не було й чітких критеріїв оформлення бібліографічних посилань на електронні ресурси, однією з найбільш прийнятних форм зберігання статей уважався Portable Document Format³. Тепер, коли він став загальносвітовим стандартом⁴, можна стверджувати, що вибір формату pdf став правильним рішенням. Проблеми, пов'язані з експортом кирилических текстів в означений формат, нині вирішено. Повна відповідність електронних версій друкованим оригіналам забезпечує додатковий контроль їх незмінності та дозволяє вказувати не тільки адреси інтернет-ресурсів (які під впливом нових технологій або реструктуризації є доволі плінними), але й друковане видання.

Портал Інституту історії України НАНУ розпочав роботу в липні 2003 р., коли було розроблено й розміщено в Інтернет перші номери архіву «Українського історичного журналу» (див. ілюстр.3).

Відповідно до обраної стратегії розвитку в Мережі було розміщено повні pdf-версії статей вісімнадцяти чисел журналу за 1998–2001 рр. у хронологічному порядку, доступ до яких було організовано тільки для читання, з обмеженням можливості копіювання статей. Це дозволило розміщувати матеріали таким чином, щоб можна було посилатися на друковану копію видання, а проблем коректного відображення текстів не виникало навіть у користувачів, котрі не мали на своєму комп'ютері кирилических шрифтів.

³ Див.: [Електронний ресурс]: http://ru.wikipedia.org/wiki/Portable_Document_Format

⁴ Див.: [Електронний ресурс]: http://blogs.adobe.com/insidepdf/2007/12/iso_ballot_for_pdf_17_passed.html

Ілюстр.3
Скріншот сторінки «УІЖ» зразка 2003 р.

Протягом першого року існування електронного ресурсу з «УІЖ», ознайомилися більше 9 тис. читачів із 64 країн світу. У 2003–2005 рр. було створено каталоги посилань на сайти бібліотек, архівів і музеїв, організовано й постійно поновлювалась інформаційна сторінка, де розміщувались оголошення про конференції, пов'язані з історичною тематикою. У 2004 р., із переходом до системи «Publishing Open-Access Journals» (The Public Library of Science, <http://www.plos.org>) усі обмеження на роботу з електронними версіями статей було знято.

На початковому етапі функціонування електронної версії «Українського історичного журналу» весь матеріал структурувався за часом виходу номерів. Для більш глибокої орієнтації пропонувалося звертатися до бібліографічних переліків статей, які розміщувалися в останньому номері за рік. Якщо останнього числа в Мережі ще не було, будь-які можливості пошуку були відсутні, доводилося послідовно переглядати всі матеріали за певний рік.

Зі збільшенням кількості доступних в електронному вигляді номерів «УІЖ», а також включенням у портал ще декількох серійних видань Інституту історії України НАНУ («Соцјум», «Ruthenica», «Україна в Центральній-Східній Європі» тощо) тематичний пошук став украй необхідним. Багаторазове зростання обсягів істотно ускладнило не лише пошук розміщених на сайті матеріалів користувачам, але й суттєво уповільнило процес поповнення pdf-бібліотеки для самих розробників. Головною проблемою стала відсутність динамічної складової, оскільки всі сторінки сайту було представлено винятково статичними html-файлами. Пошук нових підходів до розвитку ресурсу у травні 2007 р. ознаменувався запуском нової версії сайту на основі системи керування базами даних (СКБД) MySQL та php, що суттєво підвищило ефективність пошуку й роботи за інформаційними базами даних сайту Інституту історії України,

що на той час нараховували понад 5 тис. електронних версій статей, журналів, збірників, розділів у монографіях. Запрацювала система пошуку за автором та назвою, удоступнено розширений пошук за 42 тематичними розділами.

В основній таблиці було організовано поля: порядковий номер як унікальний ідентифікатор; автор; назва статті; назва журналу або іншого видання; номер або том; рік видання; видавництво; html-адреса на порталі; тематичний індекс; сторінки розміщення статті; коментарі. Така структура основної таблиці дозволила сформувати запит до СКБД, що виводить усю необхідну інформацію для складання посилання на друкований оригінал. Із цією таблицею пов'язана таблиця, котра містить розгорнуту інформацію про тематичні індекси (за основу було взято тематичний розподіл статей «Українського історичного журналу» у систематичних покажчиках змісту). Ще одна таблиця – допоміжна – формується автоматично. У ній зберігається інформація про загальну кількість номерів і статей видання, отримана на основі підрахунку значень відповідних полів основної таблиці, та короткі відомості про журнал або збірник.

Запровадження двох додаткових логічних полів «наявність/відсутність електронної версії» і «наявність/відсутність у бібліотеці Інституту історії України НАН України» дозволило підключити до порталу бібліографічну базу книг бібліотеки, створену у системі «Ірбіс». Це удоступнило в Мережі каталог нових надходжень до інститутської книгозбірні з 2003 р. На основі покажчиків до «УІЖ» бібліографічна база журналу була істотно розширена та вміщувала інформацію про всі статті, які побачили світ із 1985 р.

Відтак із 2005 р. користувачі отримали можливість здійснювати пошук за авторами й назвами статей, а процес оновлення ресурсу було суттєво спрощено: від копіткої роботи зі створення окремих web-сторінок для кожного видання розробники перейшли до здебільшого автоматизованого оновлення відповідних таблиць бази даних, – формування html-коду відбувалось автоматично.

На сучасному етапі можна чітко окреслити кілька секторів у базі даних Інституту історії України НАНУ. Першим виник сектор, що містив бібліографічну інформацію про оцифровані статті «Українського історичного журналу» з відповідними посиланнями на web-ресурси. В основу розділів його бази, як уже зазначалося, було покладено класифікацію покажчиків змісту «УІЖ». Окрім того, залучено досвід розробки покажчиків, орієнтованих на суто електронні описи видань. Так, ще у середині 1960-х рр. українські вчені В.Клименюк та Х.Паллі, досліджуючи питання організації комп'ютерних бібліографічних систем історичної тематики, запропонували поділяти покажчики за хронологічним, географічним, жанровим та мовним принципами. Згодом, відповідно до їхніх рекомендацій, онлайнова бібліографічна система Інституту історії України отримала мовну та географічну ознаку. Зараз активно розширюється бібліографічний блок «Українського історичного журналу» та інших періодичних видань, що є основою подальшої оцифровки видань у відповідності до створеної бази даних.

Онлайнова електронна бібліотека видань з історичної тематики, основну частину якої становлять публікації Інституту історії України НАНУ, стала найбільш значним і динамічним напрямом. Особливістю розвитку цієї бази

можна назвати тенденцію до її універсалізації. Це полягає в еволюції від суто технічного засобу забезпечення зв'язку інформації про автора і назву статті з відповідним pdf-документом до комплексної системи, що дозволяє забезпечувати тематичний пошук на рівні статей і розділів монографій.

Для того, щоб уникнути надлишковості у секторі покажчика статей журналу/збірника та окремих пунктів змісту інших відань, таких, як назва видань, рік випуску, видавець, номери або томи (для періодичних і серійних видань) було створено другий сектор, пов'язаний через ISBN із pdf-статтями першого сектору. Тепер кількість позицій істотно збільшилася, а накопичені дані стали основою інформаційного блоку, який містить анотації всіх нових видань Інституту історії України, а також деяких інших публікацій (розділ «Новини з книжкової полиці»).

Фізична структура формування областей зберігання файлів у форматі pdf і flash на сайті Інституту історії України НАНУ базується на наступних принципах. Кожна бібліографічна позиція обов'язково має бути віднесена до однієї з п'ятнадцяти категорій: 1) автореферат; 2) дисертація; 3) довідкове, енциклопедичне видання, бібліографічний покажчик; 4) збірник статей, наукові записки; 5) колективна праця, нарис; 6) матеріали конференції; 7) монографія, брошура; 8) мультимедіа; 9) окрема стаття, розділ, фрагмент публікації; 10) періодичне видання; 11) публікація джерел; 12) серійне видання; 13) підручник, посібник (навчальний, методичний); 14) web-сторінка; 15) відео. Далі всі публікації розподіляються на дві основні категорії: 1) періодичні й серійні видання; 2) бібліотека (сюди входять усі типи видань, за винятком періодичних і серійних). У відповідності до такого розподілу в кореновому каталозі сформовано дві папки – JournALL і LiberUA. Основна бібліографічна інформація про публікації будь-якого типу зберігається в одній таблиці, унікальним ідентифікатором якої є поле ISBN. Організація найменування і зберігання файлів у кожній із папок має свої особливості. Останнім часом функціональність суттєво розширилася за рахунок впровадження додаткових секторів для зберігання аудіо-, відео- і мультимедійних матеріалів.

До категорії «Періодичні й серійні видання» (таблиця JournALL) належать «Український історичний журнал» і серійні видання Інституту історії України НАНУ. Загальні описи серійних видань зберігаються в таблиці bib_seria, з якою пов'язані бібліографічна таблиця й таблиця покажчика статей. Кожному запису таблиці відповідає тека у JournALL, ім'я якої відображає зовнішній ключ. У кожній такій теці містяться pdf-файли конкретного видання. Ім'я теки генерується на основі скороченого імені серії, даних про її номер і частину (для журналу додатково вказується рік). Категорія «Бібліотека» пов'язана з файлами теки LiberUA і таблицею, в якій при додаванні повної версії публікації заводяться відповідні теки. Ім'я таких тек відповідає значенню ISBN. У кожній із них можуть міститися наступні типи файлів: графічний файл формату jpg з іменем, що відповідає ISBN; файл формату pdf з іменем, котре відповідає ISBN, в якому зберігається повна версія публікації; група файлів формату pdf, що відповідають записам змісту публікації.

Найменшою частиною системи є окрема стаття; набір статей, який за допомогою зовнішнього ключа (формується на основі назви, року видання та

номера) пов'язаний з інформацією про конкретний номер періодичного або серійного видання і складає другий рівень ієрархії; відповідно до назви журналу/збірники належать до сектора окремого видання з відомостями про редколегію, фахову реєстрацію, контакти, інформацією для авторів. Такий розподіл став основою для організації швидкого пошуку та реалізації інтерактивної взаємодії через додавання коментарів до окремих публікацій.

Створена система надає можливість одержати необмежену кількість додаткової інформації, оскільки може бути пов'язана як із внутрішніми блоками новин, біографії, енциклопедії, хронології, так і з зовнішніми ресурсами Інтернет, пов'язаними з тематикою видання.

Тепер звернімося до системи управління контентом (CMS), що забезпечує керування порталом Інституту історії України НАНУ, та, зокрема, частиною, пов'язаною з «УІЖ». Першим етапом є додавання загальних відомостей про періодичне або серійне видання. Стандартний опис включає дані про рік заснування, ISSN або ISBN, свідоцтво про державну реєстрацію, періодичність, мову видання, засновників, головного редактора, членів редколегії, контакти. За умови наявності такого описання при формуванні окремого бібліографічного запису при виборі типу видання (журнал або збірник) стає доступним список включених до системи періодичних/серійних видань і додаткові поля: рік, том/№, частина (саме вони є основою для автоматичного формування зовнішнього ключа, який пов'яже загальний опис номеру з окремими статтями та слугує ідентифікатором кожного конкретного видання). Більшість полів у бібліографічному описанні є опційними й заповнювати їх необов'язково. Наприклад, якщо кожна стаття журналу буде представлена окремим файлом, то вводити зміст немає сенсу, оскільки він формуватиметься автоматично на основі даних постатейного покажчика. У випадку відсутності обкладинки конкретного номеру її замінить обкладинка, що додавалася до загальних відомостей про видання.

Найбільшим здобутком, на думку автора, є система створення тематичних колекцій/проектів, що дозволяє об'єднувати не тільки статті, але й матеріали енциклопедичного, біобібліографічного, хронологічного та інших блоків порталу. Кожна така колекція або проект можуть мати необмежену кількість підрозділів, створення та управління якими здійснюється досить просто. Завдяки тому, що дані про належність окремої бібліографічної позиції до проекту (і, за наявності – до підрозділу) є стандартною складовою описання, користувачі отримують додаткові можливості орієнтації в темі.

На сьогодні система управління інформацією обслуговує п'ять ресурсів: портал Інституту історії України НАНУ (www.history.org.ua), історичний портал-агрегатор «Histans» (www.histans.com), сайт Інституту сходознавства НАНУ (www.oriental-studies.org.ua), тематичний проект «Зброезнав» (www.zbroeznav.com), сайт Національної спілки краєзнавців України (www.nsku.org.ua). Частина, пов'язана з адмініструванням, використовується спільно модераторами всіх ресурсів, і в деяких випадках короткий опис матеріалу може бути доступний на кількох ресурсах, у той час як основна інформація розміщується тільки на головному сайті.

Найбільшу привабливість статей на порталі, порівняно з їх друкованими версіями, становить інтегрованість з іншими складовими web-ресурсу. Так, зміст поля «Автор» автоматично аналізується та, за наявності тотожності прізвища й імені у блоці персоналій, зорганізується відповідне посилання. Дані з полів «Назви» та «Ключові слова» можуть бути пов'язані зі статтями енциклопедичного блоку. Завдяки такій схемі ми отримуємо можливість більш динамічно та масштабно досліджувати тему й пов'язані з нею матеріали: бібліографію автора, енциклопедичні статті подібної або суміжної тематики. У деяких випадках можна отримати відомості про дотичні тематичні колекції літератури, хронології, новин та дослідників.

Сумарний обсяг цитування у співвідношенні до середнього цитування у журналі дозволяє визначити, наскільки результативним є доробок автора (або групи авторів) стосовно видання, в якому він публікується⁵.

Важливі спостереження щодо індексу цитування розмістив російський проект «Корпус експертів» (<http://expertcorps.ru>). Так, серед найбільш значних ефектів і наслідків названо: ініціювання роздумів про системи професійних цінностей, котра створюється поза межами ступенів і звань; дискусії навколо твердження, що «міжнародна система цінностей» універсального характеру не завжди може мати одну шкалу для визначення високого рівня цитування; раніше траплялися твердження, що систему певним чином дискредитує активне цитування свідомо спекулятивних робіт⁶.

Ще одним фактором, який суттєво впливає на якість автоматизованого індексу цитування, є так звані «приховані» (неточні та неповні) посилання. У деяких статтях їх частка може сягати 30%. З'являються вони в першу чергу з причин недосконалого алгоритму аналізу блоку посилань, неточного розпізнавання й помилок у назвах та прізвищах, виключення імені співавторів у колективних монографіях, коли кількість авторів перевищує трьох осіб (за традицією, указують тільки перші два – три прізвища).

Окрім традиційного рецензування, бібліографічний блок доповнено досить простою автоматизованою системою визначення рейтингів статей та їх авторів. Триває робота над впровадженням індексу Гірша, котрий є кількісною характеристикою результативності вченого та заснований на кількості його публікацій

⁵ Див.: Красовска М., Шимански К. Украинские исследования в Web of Knowledge [Електронний ресурс]: http://www.achem.univ.kiev.ua/news/pdf/ukr_res_wok.pdf

⁶ Индексы цитирования работ российских учёных [Електронний ресурс]: <http://expertcorps.ru/science/whoiswho>

і частоті їх цитування. Звісно, оскільки бібліографія, представлена на порталі Інституту історії України НАНУ, у більшості випадків не репрезентує повний перелік праць ученого, будь-який рейтинг може сприйматися лише у відносній площині його діяльності, тобто як співробітника інституту. Відтак безпосередньо індекс Гірша не розраховується, а вказується кількість знайдених на порталі робіт ученого та посилань на відповідні праці (тут дуже важливими є дані про обсяг публікацій у блоці посилань, доступний для автоматизованого пошуку).

Варто звернути увагу на спосіб організації технічної інформації. Так, домінування html, як правило, указує на початковий рівень розвитку сайту, можливий брак фінансування. Використання об'єктно-орієнтованих мов програмування свідчить про належний рівень технічного забезпечення, надає можливість налаштування пошуку всередині ресурсу і гнучкої взаємодії з пошуковими системами. Вбудований механізм пошуку вказує на існування налаштованої в ресурсі системи управління базою даних. Відкритий доступ до баз даних не означає простоту одержання інформації, тому що потрібний не тільки фізичний доступ до сервера, але й знання про модель даних, схему організації бази даних, уміння користуватися мовою запитів. Відтак проблема надання зручного доступу до наявних баз даних у наш час залишається досить актуальною.

Оптимальна стратегія щодо пошуку й аналізу історичної інформації інтернет-ресурсу:

- а) розуміння недосконалості роботи систем пошуку і обмеженість результату приблизно третинною потенційно доступних корисних ресурсів;
- б) грамотне складання запитів та їх дублювання в кількох пошукових системах;
- в) аналіз технічного рівня розробки сайту як одного з факторів визначення якості ресурсу.

Найближчим часом на порталі передбачається організація окремого сектору статей, вивід матеріалів в якому здійснюватиметься за рейтинговою схемою, сформованою на підставі результатів активності користувачів. Тематичні покажчики будуть доступні не тільки в розширеному пошуку, але і як окремі розділи. Буде забезпечена можливість роботи з юнікодовими текстами статей (зокрема пошук і контент-аналіз). Передбачається більш глибока інтеграція з соціальними мережами, головна мета якої – залучення користувачів до розвитку матеріалів ресурсу. Стратегічним завданням на наступні десять років має стати перетворення web-платформи «Українського історичного журналу» на повноцінну наукометричну систему.

This article is devoted to the emergence and development of the electronic version of "Ukrainian Historical Journal" on the Portal of the Institute of History of Ukraine NASU. The author describes the questions of structure in database and CMS for periodical and serial publications. Determined the most main tendency of scientometric systems.

Keywords: *"Ukrainian Historical Journal", database, electronic sources of Internet, scientometric systems.*

